

ЗНАЧЕННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРА В СТАНОВЛЕННІ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА

Анотація. Розглянуто особливості розвитку банківського і небанківського секторів у системі фінансового посередництва. Досліджено цілі та особливості інвестиційної діяльності фінансових посередників, розглянуто вплив банківської системи на становлення фондового ринку та здійснено аналіз напрямків розміщення залучених активів банків у представлені на ринку цінних паперів фондові інструменти.

Ключові слова: фінансове посередництво, банківський сектор, небанківські фінансові установи, інвестиційна активність, інвестиційні вкладення.

Постановка проблеми. Рівень розвитку фінансових посередників відображує ефективність функціонування фінансового ринку країни, а їхня успішна діяльність, у свою чергу, забезпечує імпульсне стимулювання інвестиційної активності навіть тих учасників фінансового ринку, які пропагують політику економічного нігілізму. Завдяки перерозподілу та спрямуванню інвестицій в економіку відбувається поглинання надлишкової грошової маси, підвищення рівня ліквідності фінансової системи, досягнення фінансового та економічного зростання. Особливу роль у цих процесах відіграють банки які, з огляду на інституційно-інфраструктурну ситуацію у фінансовому секторі, виступають як основний посередник на вітчизняному ринку непрямого фінансування.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми Проблемі становлення фінансового посередництва, зокрема банківського, присвячена достатня кількість робіт провідних вітчизняних науковців: М. Д. Алексеєнка, М. Д. Білик, С. В. Богачова, О. В. Васюренка, Ю. М. Воробйова, В. В. Гончаренка, В. І. Грушка, М. Я. Дем'яненко, О. І. Дзюблюка, О. А. Кириченко, І. О. Лютого, А. М. Мороза, В. І. Міщенко, С. В. Науменкової, М. І. Савлука, А. В. Федоренко та ін.

Мета статті - дослідження якісних та кількісних показників розвитку банківського сектора як складової частини системи фінансового посередництва та проведення компаративного аналізу основних тенденцій розвитку та інвестиційної діяльності банківських і небанківських фінансових інститутів.

Викладення основного матеріалу. Аналіз інституційної структури системи фінансового посередництва дозволяє зробити висновок про розширення спектра пропонованих фінансових послуг, обумовлене зростанням кількості зареєстрованих фінансових установ, а також нарощування ними ресурсного потенціалу у вигляді активів. Однак, разом із тим, спостерігається нерівномірність розвитку небанківського та банківського секторів на користь останнього, який займає домінуючі позиції не тільки за кількісними, але й за якісними показниками. Це закономірно, оскільки сформована ще наприкінці 90-х рр. законодавча та нормативна база забезпечила наявність набагато більшого досвіду роботи банківської системи як фінансового посередника і дозволила закумуляувати значно більший обсяг фінансових ресурсів. З огляду на це, небанківський фінансовий сектор принципово відстає від банківського як за загальним обсягом активів, концентруючи лише 7 % усіх активів, так і за темпами їх росту: якщо протягом 2007 р. активи банків зросли на 75,3 %, то ресурси небанківських фінансових установ – на 38 %, а співвідношення активів банківського і небанківського секторів збільшилося з 10,9 до 14,9. При цьому нерівномірне зростання активів небанківських фінансових посередників обумовлене різними етапами розвитку

інституцій: відносна насиченість ринку страховими послугами стала причиною того, що кількість страхових компаній залишалася майже незмінною протягом досліджуваного періоду, і тому протягом останніх трьох років різкого збільшення рівня капіталізації не відбувалося. В той же час створені у 2004-2005 рр. недержавні пенсійні фонди сьогодні знаходяться на стадії становлення і формують свої активи з відносно незначної стартової фінансової позиції. Причиною зростання активів фінансових компаній було різке збільшення їх кількості і спрямування зусиль на підвищення рівня капіталізації з метою дотримання встановлених Держфінпослуг нормативів. Це дає змогу стверджувати, що в Україні поступово формується банкоцентрична модель фінансового ринку, в якій банки займають домінуючі позиції в системі фінансового посередництва і потребують детальнішого дослідження.

Період із 2003 по 2008 р. характеризувався як період динамічного розвитку банківського сектора України, чому сприяли надходження прямих іноземних інвестицій і розширення внутрішнього споживчого та інвестиційного попиту. Станом на 01.01.2009 в Україні функціонували 198 банківських установ із загальною сумою власного капіталу 119,3 млрд грн, з яких 47 млрд були з іноземним капіталом. При цьому обсяг іноземного капіталу в статутному капіталі банків України становив 30,3 млрд грн, тобто 36,7 %. Починаючи з 2000 р. спостерігається постійне зростання суми балансового капіталу. Спочатку темпи зростання були незначними (близько 25 %), але з 2005 р. тенденція нарощування капіталу посилилася і склала 167,2 % у 2006 р. Кількість банків, які мали регулятивний капітал більше 20 млн євро, за 2007 р. збільшилася з 56 до 72 банків, сконцентрувавши 82,8 % загального обсягу капіталу, що, у свою чергу, сприяло істотному підвищенню рівня капіталізації банківських установ.

Суттєве збільшення обсягів активно-пасивних операцій банків сприяло зростанню сум активів і зобов'язань темпами, які перевищували показники економічного зростання провідних галузей народного господарства. Так, протягом 2002-2007 рр. загальні активи банківської системи зросли в 9,7 раза і становили 619 млрд грн, що складало 86,82 % ВВП. У структурі активів найбільшу питому вагу займали кредити (до 80 %), що дозволяє стверджувати про кредитоорієнтовану модель функціонування банківської системи. Паралельно зростанню активів відбувалося збільшення загального обсягу зобов'язань банків, сума яких на 01.01.2008 становила 529,8 млрд грн, формуючись в основному із зобов'язань за депозитами (50,2 %) та кредитами, отриманих від інших банків і фінансових організацій (32,8 %).

Напрямок зміни чистого фінансового результату діяльності банківських установ протягом досліджуваного періоду також характеризувався позитивними зрушеннями. Будучи прибутковим, банківський сектор щороку формував позитивну динаміку зміни значень показників рентабельності активів та капіталу, які зросли на 0,2 і 5,2 в. п. відповідно. Так, якщо у 2001 р. показник рентабельності капіталу становив 7,5 %, то у 2007 р. – 12,7 %. Крім того, за підсумками 2007 р. прибуток банків збільшився на 59,7 % і дорівнював 6,62 млрд грн.

Концентрація значних ресурсів у банківській системі, а також намагання банків зберегти свої позиції у сфері непрямого фінансування та забезпечити відповідну прибутковість спонукали їх до диверсифікації обсягів і напрямів саме інвестиційної діяльності.

Економічні інтереси банків при реалізації інвестиційних стратегій полягають у забезпеченні прибутковості операцій за умов обов'язкового дотримання затверджених нормативів ліквідності і достатності капіталу. Виходячи з цього та враховуючи обмеженість статистичних даних, пов'язаних зі зміною структури подання інформації про активи і, зокрема, цінні папери в портфелях банків, аналіз інвестиційної діяльності

банків, на наш погляд, доцільно розпочати з аналізу інвестиційних вкладень банків в цінні папери.

Так, протягом останніх років спостерігається поступове зростання інвестиційних вкладень банків у цінні папери. Якщо станом на 01.01.2005 обсяг цінних паперів в активах складав 8218,5 млн грн, то у 2005 р. значення показника відносно попереднього року збільшилося на 74,3 %, а протягом 2007 р. вартість цінних паперів у портфелі банків України зросла ще у 2,2 раза - до 28,5 млрд грн. Однак, не зважаючи на зростання абсолютних показників вкладень банків у цінні папери, їхня питома вага в структурі активів поступово зменшується. Так, протягом досліджуваного періоду найбільше значення частки інвестицій у цінні папери в структурі активів було досягнуто у 2005 р. – 6,4 %, а найнижче – 4,1 % у 2006 р., тоді як частка наданих кредитів стабільно складала близько 70%. Станом на 01.01.2008 співвідношення цих показників становило 1:14,96, тобто обсяг наданих кредитів майже в 15 разів перевищував обсяг вкладень у цінні папери, що свідчило про вкрай низьку інвестиційну активність банків на фінансовому ринку країни. На відміну від вітчизняних банків, банківські установи країн Європи - активніші учасники ринку цінних паперів, тому частка цінних паперів у їхніх активах у середньому становила 34,6 % (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка інвестицій банків у цінні папери

Показники	2004 р.		2005 р.		2006 р.		2007 р.	
	Вартість, млн грн	Питома вага, %	Вартість, млн грн	Питома вага, %	Вартість, млн грн	Питома вага, %	Вартість, млн грн	Питома вага, %
Цінні папери, крім акцій у портфелі банків:	5971,5	100,0	10874,1	100,0	10523,4	100,0	22739,6	100,0
- торговий портфель	72,8	1,22	242,1	2,23	1847,5	17,56	4747,4	20,88
- на продаж	3701,8	61,99	5816,7	53,49	5945,8	56,50	13203,9	58,06
- до погашення	2196,8	36,79	4815,4	44,28	2730,1	25,94	4634,7	21,06
Акції в портфелі банків та інші форми участі в капіталі, в т. ч.:	2247,0	100,0	3452,8	100,0	3951,9	100,0	5779,7	100,0
акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком	2069,6	92,11	3303,7	95,68	3570,5	90,35	5086,7	88,00
- торговий портфель	33,4	1,49	476,6	13,80	2198,8	55,64	3476,0	60,14
- на продаж	2036,2	90,62	2827,1	81,88	1342,9	33,98	1610,7	27,86
інвестиції в асоційовані та дочірні компанії	177,4	7,89	149,1	4,32	381,5	9,65	693,0	12,00

Джерело: Річні звіти НБУ

Отже, динаміка зміни абсолютних показників інвестицій у цінні папери не була стабільною – на фоні загального збільшення темпи росту коливалися: найбільші показники приросту (97 %) були продемонстровані у 2007 р., а найменші – у 2006-му, коли вартість цінних паперів залишилася майже без змін (темп приросту складав 1 %). Проте, станом на 01.01.2008 вартість цінних паперів, крім акцій у портфелі банків, складала 22739,6 млн грн, що на 12216,2 млн грн більше, ніж у 2006 р., і у 2,8 раза

більше, ніж у 2004 р. За цей же період їх частка в структурі портфеля зросла з 72,7 до 79,7 %. Щодо акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком, то їхні обсяги зростали повільніше: з 2247 млн грн у 2004 р. до 5779 млн грн у 2007-му. Суттєве зменшення обсягів цінних паперів на продаж на 20,1 % на фоні зростання їх загальної вартості, тобто у 2004 р. їхня вартість складала 2036,2 млн грн, у 2005 р. – 2827,1 млн грн, у 2006 р. – 1348,9 млн грн, а у 2007 р. – 1610,7 млн грн.

Структурних змін в інвестиційному портфелі банків за досліджуваний період зазнали всі складові. Найсуттєвішою була динаміка зміщення короткострокових інвестиційних стратегій на довгострокові, що виражалося в збільшенні частки цінних паперів у торговому портфелі, тобто цінних паперів, не призначених для перепродажу в поточному періоді, і зменшенні обсягів цінних паперів на продаж. Так, якщо у 2004 р. частка акцій та інших цінних паперів із нефіксованим прибутком у торговому портфелі складала 1,49 %, а до продажу призначалися 90,62 % цінних паперів, то у 2007 р. ситуація змінилася на користь довгострокових інвестицій – частка цінних паперів на продаж уже складала 27,86 %. Найменшу питому вагу займають інвестиції в асоційовані та дочірні компанії, які склали у 2007 р. 2,4 % від загальної вартості цінних паперів.

Недостатня з точки зору економічно розвинених країн інвестиційна діяльність банківських установ, проте, визначальна на вітчизняному ринку цінних паперів. Так, лише у 2007 р. трійку лідерів за обсягами зареєстрованої емісії акцій очолювали банківські установи. При загальній емісії в 50 млрд грн обсяг випуску акцій ЗАТ «Банк НРБ» складав 2020 млн грн, ВАТ «ВТБ банк» і ЗАТ «Комерційний банк ПриватБанк» – по 1515 млн грн, що складало 10 % від загального обсягу випусків акцій, зареєстрованих ДКЦПРФ. Така ситуація прослідковувалася і на ринку боргових цінних паперів, зокрема облігацій. Так, якщо в структурі емісій облігацій у 2003 р. банкам належало 7,7 %, то вже у 2005 р. – 20,1 %, а у 2007 р. – 42,4 %, що, звичайно, свідчить про високу активність банків на ринку боргових цінних паперів. При цьому найбільші обсяги зареєстрованих емісій облігацій належали банкам: ВАТ АКБ соціального розвитку «Укрсоцбанк» – 750 млн грн, ТОВ «Унікредитбанк» – 540 млн грн, ЗАТ «Комерційний банк «ПриватБанк» – 500 млн грн. Звичайно, емітовані цінні папери формують пасиви банків, але їх розміщення стимулює інвестиційну активність інших учасників фондового ринку.

У розрізі секторів економіки в портфелі цінних паперів банків вартість боргових зобов'язань (крім акцій) суб'єктів господарювання у 2007 р. становила 32,7 %, сектора загального державного управління – 27,5 %, інших фінансових корпорацій – 6,7 %. Вартість цінних паперів інших депозитних корпорацій становила 33,1 %, у тому числі депозитних сертифікатів Національного банку України – 13,6 %. Отже, другу позицію за обсягами інвестування займають цінні папери сектора загального державного управління, який в Україні представлений ринком облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП).

Ретроспективний аналіз розвитку інвестиційної активності банків свідчить, що тривалий час інвестиційна діяльність банківських установ обмежувалася лише ринком ОВДП. Однак, сьогодні попит на державні цінні папери залишається на незадовільно низькому рівні. Це обумовлено низкою причин, серед яких головна – невідповідно низький рівень доходності. Так, починаючи з 1995 р., придбання державних цінних паперів носило рекомендовано-примусовий з боку НБУ характер, тому перше поживлення на ринку ОВДП спостерігався лише у 2002 р., коли обсяг залучених коштів до бюджету збільшився у 2,4 раза, а кількість розміщених облігацій – майже у 2,5 раза. Щодо меж досліджуваного періоду, то у 2004 р. частка державних цінних паперів у портфелі комерційних банків складала 33,14 %, протягом 2005 р. зросла на

12,1 в. п. до 45,24 %, але, починаючи з 2006 р., починає зменшуватися – до 31,67 % у 2006 р. і 27,5 % у 2007 р. Сьогодні означене обмежене коло банків, в тому числі два державних – Ощадбанк та Ексімбанк, серед яких значними пакетами розміщується весь обсяг емісій.

Аналіз інвестиційної діяльності банків не обмежується лише дослідженням обсягів та складу інвестиційних портфелів комерційних банків, оскільки важлива складова інвестиційної діяльності – успішна реалізація цінних паперів зі сформованого інвестиційного портфеля.

Випереджаючий розвиток банківського сектора та його визначальна роль на початкових етапах становлення фондового ринку обумовили виконання майже всього обсягу договорів із торгівлі цінними паперами комерційними банками. Проте, бурхливий розвиток і становлення системи небанківського фінансового посередництва, обсяг виконання договорів якими за період з 1998 по 2003 р. збільшився в 79 разів, стали причиною того, що у 2003 р. лише 18 % договорів були виконані банками (рис. 1).

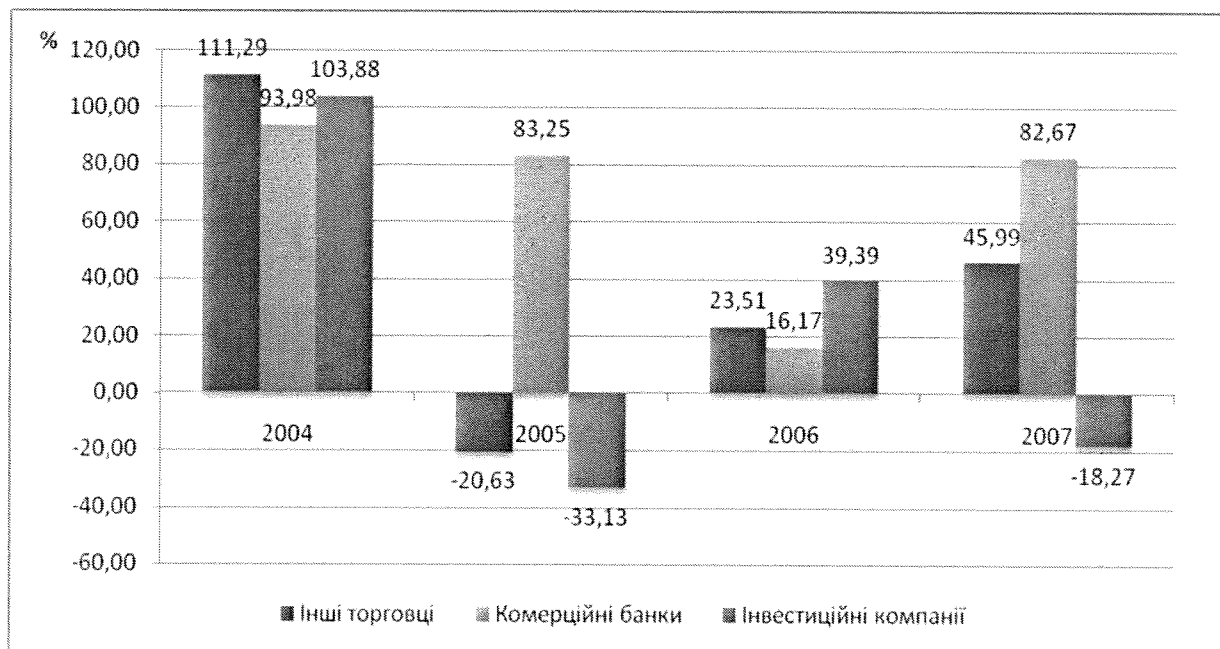

Рис. 1. Темпи приросту виконання договорів з торгівлі цінними паперами в розрізі торговців

Розвиток ситуації з 2004 по 2007 р. свідчить про нарощування обсягів виконання договорів з торгівлі цінними паперами з боку банків, що стало причиною того, що у 2005 р. питома вага виконаних комерційними банками договорів зростає до 32,2 %, а сума договорів у 2007 р. досягла 275,77 млн грн, що дозволяє зробити висновок про відновлення позицій банківських установ на ринку цінних паперів і збільшення сум отриманого інвестиційного доходу [5, 6, 7, 8].

Проте, специфіка інвестиційної діяльності вітчизняних інституційних інвесторів, представлених небанківськими фінансовими установами, у свою чергу, обумовлена сучасним станом екстенсивного розвитку ринку фінансових послуг, який відображається в збільшенні кількості небанківських фінансових посередників і нарощуванні ними клієнтської бази, завдяки чому досягається доволі високий рівень прибутковості, і необхідність пошуку додаткових джерел отримання доходу не стоїть настільки гостро, як в умовах функціонування на етапі зрілості ринку. Крім того,

інвестування коштів інституційними інвесторами має певні особливості, пов'язані, в першу чергу, з жорстким регулюванням її напрямків та обсягів з боку держави.

Висновок. Таким чином, випереджаючий розвиток банківського сектора порівняно з іншими сегментами фінансового ринку спричинений передусім підвищенням рівня конкурентоспроможності банків, посиленням процесів консолідації, значним зростанням активності банків на ринку кредитування, відсутністю якісних змін в інших підсекторах. Разом із тим, інвестиційна діяльність усіх фінансових посередників, у т. ч. і банків, недостатньо активна. Разом із тим, ураховуючи значну обмеженість фондових інструментів на вітчизняному ринку, в цілому склад портфелів різних інституційних інвесторів поки що не дуже відрізняється і представлений в основному грошовими агрегатами та класичними видами цінних паперів.

Література

1. Річний звіт НБУ за 2004 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Publication/of_vydan/Annual%20Reports/A_report_2004. - Заголовок з домашньої сторінки
2. Річний звіт НБУ за 2005 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Publication/of_vydan/Annual%20Reports/A_report_2005. - Заголовок з домашньої сторінки
3. Річний звіт НБУ за 2006 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Publication/of_vydan/Annual%20Reports/A_report_2006. - Заголовок з домашньої сторінки
4. Річний звіт НБУ за 2007 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Publication/of_vydan/Annual%20Reports/A_report_2007. - Заголовок з домашньої сторінки
5. Звіт ДКЦПРФ за 2004 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ssmc.gov.ua/UserFiles/File/all.pdf> - Заголовок з домашньої сторінки
6. Звіт ДКЦПРФ за 2005 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ssmc.gov.ua/UserFiles/File/part2.pdf>. - Заголовок з домашньої сторінки
7. Звіт ДКЦПРФ за 2006 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ssmc.gov.ua/UserFiles/File/2006/part2.pdf>. - Заголовок з домашньої сторінки
8. Звіт ДКЦПРФ за 2007 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ssmc.gov.ua/UserFiles/File/annual_report/2007/Annual%20Report.pdf. - Заголовок з домашньої сторінки

Summary. The features of development of bank and non-banking sectors are considered in the system of financial mediation. Aims and features of investment activity of financial mediators are explored, influence of the banking system is considered on becoming of fund market and carried out the analysis of directions of attracted asset allocation of banks in the fund instruments represented at the equity market.

Keywords: financial mediation, bank sector, non-banking financial institutions, investment activity.

Стаття надійшла до редакції 16.11.2009